

**РОЗВИТОК КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ ЯК ФАКТОР ВІДНОВЛЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ**

**THE DEVELOPMENT OF CLUSTERS AS A FACTOR IN UKRAINE
RESTORE ECONOMIC GROWTH**

Анотація

В статті розглядаються проблеми функціонування та перспективи функціонування кластерів в Україні. Кластери є однією із форм підвищення інноваційної спрямованості і конкурентоспроможності економіки. Нерозвиненість кластерної будови вітчизняного суспільства не дозволяє виявити її значний потенціал.

Ключові слова: *кластери, інновації, кластеризація.*

Annotation

The article deals with problems of and prospects for the functioning of clusters in Ukraine. Clusters are a form of innovative direction and increasing economic competitiveness. Undeveloped cluster structure of domestic society can not reveal its considerable potential.

Keywords: *clusters, innovation and clustering.*

Вступ. В умовах інверсійності ринкових відносин, наявності багатьох проблем трансформаційного розвитку та необхідності досягнення високої

конкурентоспроможності вітчизняної економічної системи актуальною проблемою стає підвищення інноваційної спрямованості економіки з метою відновлення економічного зростання. Економічне зростання країн все менше залежить від багатства природних ресурсів, дешевизни робочої сили, а все більше визначається розвитком інтелектуальної і інноваційної сфер, впровадженням їх досягнень у виробництво конкурентоспроможної продукції. Створення і функціонування кластерів можна розглядати як один із факторів економічного зростання країни.

Проблеми кластеризації економіки мають надзвичайно важливе теоретичне та практичне значення. Важливість його в науковому плані обумовлена тим, що дослідження цих питань дасть змогу винайти шляхи поліпшення інноваційного розвитку підприємств, спрямувати зусилля держави на всебічне стимулювання впровадження нововведень, що у підсумку створить можливості для побудови інноваційного суспільства в Україні. Практичну актуальність вказаної проблематики підтверджує той факт, що кластеризація, як свідчить досвід індустріально-розвинутих країн, сприяє розвитку спеціалізації та посилює поділ праці, оскільки в рамках кластерів підприємства отримують можливість забезпечити більші масштаби виробництва, створити власну матеріальну інфраструктуру, відстоювати свої інтереси на місцевому рівні, брати участь у великих інвестиційних програмах тощо.

Обрана проблематика знайшла своє відображення у працях багатьох вітчизняних вчених, таких як: В.Базилевича, І.Бураковського, М.Войнаренка, В. Гейця, Б.Губського, П.Єщенка, Я.Жаліла, Б.Кваснюка, С.Кримського, Д.Лук'яненка, І. В.Новицького, Ю.Павленка, Ю.Пахомова, А.Поручника, Є.Савельєва, В.Савченка, С.Соколенка, А.Філіпенка, В.Чужикова, О.Шниркова та інших. Разом з тим, у вітчизняній науковій літературі по суті не існує цілісного дослідження проблем економічної кластеризації, недостатньо повно розкрито причинно-наслідкові залежності та наслідки формування і розвитку кластерних об'єднань. Отже, подальшого дослідження потребують подальшого

визначення та систематизація проблем та перспектив функціонування кластерів в Україні, що і визначає наукову новизну даної статті.

Постановка завдання. Кластери являють собою об'єднання підприємств за географічним принципом з метою реалізації власних інтересів за рахунок комплексного синергетичного ефекту у виробничій та торговельній сферах. Кластеризація економіки характеризує нову якість інтенсифікації взаємодії учасників науково-виробничо-комерційного співробітництва за територіально-галузевим принципом на основі поглиблення поділу праці, спеціалізації та розвитку коопераційних зв'язків між ними [5, с. 3].

Головними перевагами кластеризації є:

- ✓ можливість підвищення конкурентоспроможності національних підприємств на світовому ринку за рахунок підвищення рівня продуктивності галузей та окремих фірм на основі ефективної спеціалізації, реалізації додатного ефекту масштабу, покращення доступу до технологій;

- ✓ створення можливостей для розвитку інноваційної складової економіки за рахунок забезпечення мобілізації ресурсів в сфері інновацій, сприяння знаходженню нових оптимальних форм їх взаємодії та диверсифікації ризиків;

- ✓ підвищення можливостей поєднання фінансових ресурсів учасників кластерних об'єднань та забезпечення широкого доступу до інформаційних ресурсів тощо.

Означене обумовило мету даної статті – дослідження проблем та перспектив функціонування кластерів в Україні як фактору відновлення економічного зростання в післякризовий період. Для досягнення поставленої мети застосовувалися наступні методи: логічного узагальнення і діалектичний – для виявлення основних проблем розвитку кластерів у вітчизняній практиці; абстрактно-логічний – при формулюванні висновків і надання пропозицій; статистико-економічний – під час аналізу функціонування кластерів в Україні.

Результати дослідження. Відновлення економічного зростання за рахунок кластеризації економіки пов'язано, на наше переконання, із можливістю реалізації

переваг підприємств різних за розмірами. Так, великі підприємства, маючи відчутні переваги на світових ринках, часто стають ядром кластеру, навколо якого групуються малі підприємства. Кластери дають змогу великим підприємствам компенсувати свою негнучкість, використовуючи більшу мобільність малих і середніх підприємств, а ті, у свою чергу, можуть реалізувати переваги малосерійного виробництва. Отже, розвиток кластерів допоможе вирішити низку проблем, пов'язаних із створенням додаткових робочих місць, залученням іноземних інвестицій, підвищенням рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції, збільшенням обсяги експорту та ін.

Особливостями кластерної системи є:

- ✓ наявність великого підприємства – лідера, що визначає довгострокову господарську, інноваційну та фінансову стратегію всієї кластерної системи;
- ✓ територіальна локалізація основної маси підприємств – учасників кластерної системи;
- ✓ стійкість господарських зв'язків учасників кластерної системи із домінуючою роллю таких зв'язків для більшості учасників;
- ✓ довгострокова координація взаємодії учасників кластеру в рамках виробничих програм, інноваційних процесів основних систем керування, контролю якості продукції;
- ✓ експортно- та імпортоорієнтованість збутової діяльності кластерних об'єднань [7, с. 40-41].

Досвід існування виробничих кластерів в Україні є незначним, хоча і має позитивний вплив на модернізацію виробництва та реорганізацію підприємницького сектору. Варто зазначити, що більшість українських кластерів створені стихійно, без належного і необхідного економіко-організаційного обґрунтування. Останнє пов'язано із відсутністю чіткої методики утворення кластерних структур в регіонах України [4].

Піонером в розвитку промислових кластерів стала Хмельницька область. Навіть початковий етап їх розвитку продемонстрував, що модель мережевої

економіки дає набагато кращі результати, ніж впроваджені в інших регіонах старих та недосконалих систем. Близькими до кластерних утворень в Україні є організації, які формуються в ряді регіонів і де співпраця підприємств різних видів діяльності відбувається в рамках єдиного організаційного об'єднання. Серед таких підприємств можна виділити концерни “Норд”, “Стірол”, а також Новокраматорський машинобудівний завод (НКМЗ). Формування такого типу виробничих структур здійснювалося різними шляхами: на основі укрупнення виробничих і науково-виробничих об'єднань (НКМЗ, концерн “Родон” та інші) або створення нових виробничих структур (“Оболонь”, “Сармат”) і великих виробничо-фінансових систем (“Данко”, “Укрпідшипник”, концерн “Енерго”) [2, с. 67]. Вважається, що група компаній “Біокон” являє собою високотехнологічний фармацевтичний кластер, який поєднує ряд компаній, які діють на всіх рівнях оптово-роздрібного сегменту ринку [9]. Однак, кластеризація в Україні не є загальним пріоритетним напрямом розвитку економіки. Останнє підтверджує той факт, що в державі чітко не визначені пріоритетні напрямки кластерної політики.

Головною проблемою кластеризації економіки України є переважно сировинний характер інвестиційних і інноваційних кластерних проєктів, створення кластерних об'єднань в у низькотехнологічних сферах економіки (добувна, паливна, харчова, легка промисловість, агропромисловість. Такі проблеми мають, на нашу думку, об'єктивний характер. Останнє підтверджує той факт, що у цілому в Україні переважає відтворення виробництва 3-го технологічного укладу (гірнична металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна неорганічна хімія та ін.) і майже 95 % вітчизняної продукції належить до виробництв 3-го та 4-го технологічних укладів [8]. Пріоритетними напрямками регіональної кластерної структури в Україні в рамках економічних районів є: у Донецькому економічному районі – машинобудівна, металургійна, харчова, переробна, хімічна промисловість; у Придніпровському районі – аерокосмічна, машинобудівна, металургійна, хімічна, переробна промисловість та транспорт; у Східному регіоні – електроенергетика, агропромисловість,

машинобудівна промисловість, оздоровчий туризм та мікроелектроніка і фармотехнологій; У Центральному районі – будівельна, машинобудівна, продовольча промисловість та туризм; у Поліському районі – агропромисловість, екологічний туризм, деревообробна і каменеобробна промисловість; у Подільському – машинобудівна, будівельна, легка і харчова промисловість; у Причорноморському – суднобудівна, рибна промисловість, оздоровлення та туризм; у Карпатському – хімічна, харчова, деревообробна, швейна і будівельна промисловість, оздоровлення та туризм [4].

Досвід розвинених країн свідчить, що перспективними галузями для розвитку кластерних об'єднань є інформаційні технології, біо- і медичні технології, електроніка і нові матеріали, ракетно-космічні, авіакосмічні і оборонно-промислові технології, а також нанотехнології. Означена ситуація потребує формування на державному рівні концепції кооперації зусиль державного і приватного секторів у сфері фінансування створення кластерів та знаходження механізмів реалізації їх переваг для інноваційного прориву та забезпечення конкурентних переваги України в умовах глобалізації.

В цілому, нагальними проблемами, що перешкоджають сьогодні в Україні оптимальній взаємодії великого та малого підприємництва є відсутність необхідної нормативної бази; нестача висококваліфікованих кадрів, які здатні ефективно керувати в нових умовах; відсутність дійсного контролю зі сторони керівників великих підприємств за діяльністю залежних малих підприємств; відсутність державної підтримки великого підприємництва; значні прорахунки у стратегії підтримки малого підприємництва, що в сукупності вимагає включення цього кола питань у загальну систему державного регулювання підприємництва.

У зв'язку з вищезазначеним, можливим, на наше переконання, є виокремлення проблем в сфері кластеризації економіки України, які обумовлені недооцінкою або ж недостатністю активної участі держави у забезпеченні інноваційного розвитку. Серед таких проблем варто назвати наступні:

✓ відсутність довгострокової стратегії розвитку вітчизняної економіки [6, с. 90] та визначення пріоритетних галузей і сфер економіки, націлених на реалізацію потенційних конкурентних переваг економіки України;

✓ недооцінка потенціалу кластеризації економіки, низька інноваційна спрямованість вітчизняного підприємництва, в тому числі через відсутність стимулів і механізмів комерціалізації інновацій за рахунок кластерів;

✓ недостатність державного фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (протягом 2000-2009 рр. обсяги фінансування з державного бюджету технологічних інновацій хоч і зросли майже у 4 рази, що складало відповідно 0,4% та 1,6% із загальної суми витрат, однак їх результативність залишалася низькою, а розмір недостатній для інноваційного прориву [3]);

✓ відсутність програми підтримки і розвитку великого бізнесу, яка б врахувала необхідність економічних форм співпраці великого бізнесу із середнім та малим, однією з яких є створення кластерів;

✓ недостатньо вільний доступ до кредитних ресурсів для реалізації особливо інноваційних проектів учасників кластерних об'єднань,

✓ негнучкість державної матеріальної і фінансової підтримки розвитку кластерів;

✓ низька ефективність наявних інфраструктурних елементів та їх недостатня кількість для забезпечення трансферту технологій, інтеграції освіти, науки і виробництва;

✓ брак висококваліфікованих інноваційних управлінців, здатних забезпечити високу мобільність кластерних об'єднань та можливість забезпечення їх переваг;

✓ відсутність інформаційного середовища для потенційних учасників, інвесторів і споживачів інноваційних проектів [9] тощо.

Висновки.

Названі проблеми кластеризації економіки України не дозволяють виявити їх потенціал як фактору відновлення та прискорювача економічного зростання. Їх вирішення знаходиться в деякій мірі в площині діяльності держави. Важливим є утвердження на рівні суспільства розуміння переваг та перспектив розвитку кластерів в Україні. Однак, діяльність держави має бути спрямована на реалізацію конкретних механізмів, серед яких можна назвати наступні:

- ✓ розробка, затвердження та забезпечення реалізації національної стратегії розвитку кластерних об'єднань із визначенням пріоритетних галузей і сфер їх функціонування та розвитку;

- ✓ створення і вдосконалення законодавчої бази щодо формування сприятливого для розвитку кластерів середовища, заснованого на співпраці бізнесу, влади, науки, освіти та громадських організацій;

- ✓ сприяння активізації міжнародних зв'язків між вітчизняними кластерними об'єднаннями та відповідними утвореннями інших країн світу, особливо пострадянського простору [1, с. 11];

- ✓ забезпечення впровадження у вітчизняній економіці інноваційних освітніх програм для вищих навчальних закладів та інноваційних інфраструктурних утворень з метою підготовки і перепідготовки фахівців, майбутніх управлінців з функціонування інноваційних мережевих структур;

- ✓ закріплення на державному рівні пріоритетності матеріальної і фінансової підтримки кластерних об'єднань тощо.

Означені заходи мають на меті відновлення та прискорення економічного зростання економіки на основі збільшення потенціалу кластеризації економіки та побудови економіки України на інноваційній основі. Питання практичної реалізації та соціально-економічного ефекту запровадження означених заходів стануть можливим напрямом наших майбутніх досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Геєць В. Кластери і мережеві структури в економіці – тема досить цікава, але на сьогодні ще до кінця не вивчена... / В. Геєць // Економіст. – 2008. – № 10. – с. 10-11.
2. Данько М. Реорганізація підприємств в контексті формування корпоративних структур // Економіка України. – 2007. – № 1. – с. 64-70.
3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
4. Дубницький В.І. Напрямки удосконалення управління регіональною економікою на основі кластерного підходу / В.І. Дубницький, Ю.М. Ковальова, С.О. Маковецький // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2009. – № 21. – Режим доступу до журн.: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Emp/2009_21/37DubKov.htm
5. Каніщенко Н.Г. Кластеризація як чинник конкурентоспроможності національної економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.01 “Економічна теорія та історія економічної думки” / Н.Г. Каніщенко. – К., 2009. – 21 с.
6. Костюк В. Кластерні моделі в інноваційному розвитку економіки України / В. Костюк, І. Шеламова // Вчені записки університету «КРОК». – 2008. – № 18. – Т.3 – Режим доступу до журн.: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vzuk/2008_18/tom_3/84_92.pdf
7. Румянцев А.П. Розвиток високотехнологічних кластерів в умовах глобалізації / А.П. Румянцев, М.П. Хмара // Економіка ринкових відносин. – 2008. – № 2. – с. 64-70.
8. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (проект). [Електронний ресурс] / Комітет з питань науки і освіти. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920&cat_id=46017&showHidden=1.

9. Федулова Л.І. Кластерна політика в системі забезпечення технологічного розвитку регіонів / Л.І Федулова // Економічні науки. Серія «Регіональна економіка». – 2010. – № 7(27). – Режим доступу до журн.: http://www.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2010_7_5/20.pdf

Надійшла до редколегії (дата)

Стаття рекомендована до друку д.е.н. Заїнчковським А. О.